

THE ISSUE OF “THE ELLIPSIS OF DETERMINATIVES” IN POSSESSIVE CLUSTERS

İyelik Öbeklerinde “Tamlayan Eksiltisi” Sorunu

Muzaffer UZUN¹

Abstract

In plenty of resources written about knowledge of textual language and syntax, the word group formed by a personal pronoun and a possessive noun element is defined as the possessive cluster and personal pronouns in the complementary possessive clusters are may be omitted according to the least effort law. The way that language units acquire the text can be comprehended by determining their functions in the text. The possessive suffix added to a name makes personal pronoun redundant which is used as a reference element in the same task. However, personal pronouns, which are used along with a name element associated with a possessive suffix form a cluster is defined through the utilization of personal pronouns as a complementary with various functions in the text in terms of the context and the contribution to its context. In this study, given the sample sentences- it is regarded that a personal pronoun as a complementary may be omitted in the possessive cluster due to its various function in the context of text, however, such a personal pronoun is not omitted, so it is suggested that the omission of the complementary doesn't come into question.

Key words: Possessive clusters, personal pronouns, possessive suffix, ellipsis, the ellipsis of determinatives.

Özet

Metin dil bilimi ve söz dizimi ile ilgili yazılmış birtakım kaynaklarda ilgi hâlindeki şahıs zamiri ile iyelik ekli bir isim unsurunun oluşturduğu kelime grubu iyelik öbeği olarak tanımlanır ve iyelik öbeğinde tamlayan görevindeki şahıs zamirinin en az çaba yasası gereği eksiltilebileceği bilgisine yer verilir. Dile ait birimlerin metne kazandırdıkları, onların metin içerisindeki işlevlerinin tespiti ile anlaşılabilir. Bir isim unsuruna getirilen iyelik eki, kendisiyle aynı görevde, bir gönderim unsuru olarak kullanılacak şahıs zamirini gereksiz kılar. Buna rağmen şahıs zamirinin iyelik ekli bir isim unsuruyla birlikte kullanıp öbek oluşturması, tamlayan görevindeki şahıs zamirlerinin bağlam gereği farklı işlevler ile metinde yer alması ve metin bağlamına katkıları ile izah edilebilir. Bu çalışmada örnek cümlelerden hareketle tamlayan görevindeki şahıs zamirlerinin bağlam gereği farklı işlevler ile metinde yer aldığından iyelik öbeklerinde düşürülebilir bir unsur olarak değerlendirilen şahıs zamirlerinin eksiltilebilir olmadığı dolayısıyla tamlayan eksiltisinden bahsedilemeyeceği ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İyelik öbeği, şahıs zamiri, iyelik eki, eksilti, tamlayan eksiltisi.

¹ Yrd. Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, muzafferuzun@ktu.edu.tr.

Giriş

Tamlayanı kişi zamiri ile oluşturulan ilişkilendirme öbeği (Karaağaç, 2011: 213) şeklinde tanımlanan *iyelik öbeği*; tamlayan unsuru, ilgi hâli ile kendisinden sonra gelen iyelikli isim unsuruna bağlanmış bir şahıs zamirinden oluşan sözcük öbeğidir.² Türk dil bilgisi ile ilgili kimi kaynaklar ve bazı metin dil bilimi çalışmalarında *iyelik öbeğini* oluşturan unsurlardan biri olan şahıs zamirinin eksiltilebileceği bilgisine yer verilmiştir. Buna göre *iyelik öbeklerinde* yardımcı unsur olan *şahıs zamiri* ile tamlananın aldığı *iyelik eki*, aynı görevde kullanıldıklarından şahıs zamiri olan tamlayana çoğunlukla yüzey yapıda yer verilmez. Böylece iyelik öbeklerinde şahıs zamirinden oluşan yardımcı unsur; dilde en az çaba yasası, daha etkili bir anlatıma ulaşma isteği, tekrarlardan kaçma gibi sebeplerle çoğu zaman gereksiz görülerek düşürülür.³ Aynı kaynaklarda, yüzey yapıdan bir unsurun düşürülmesi ile doğacak anlam farklılığından ya da eksiltilmeyip yüzey yapıda bırakılan unsurun ayrı bir işlevinden bahsedilmez. Ayrıca iyelik öbeklerinin tamlayanı olan şahıs zamirinin yapıda yer almaması hâlinde de öbeğin ana unsuru iyelik ekli isim unsuru; bir kelime grubu olarak değerlendirilmeye devam edilir.

İyelik öbeklerinde tamlayan unsuru olan şahıs zamirinin eksiltilebileceği bilgisi ve buna göre yapılan adlandırmalar, şahıs zamirlerinin bağlamın takdim ettiği yapı içerisindeki işlevlerine ilişkin değerlendirmeleri dışarıda bırakır. Böylece tamlayanı şahıs zamiri olan bir kelime grubunda şahıs zamirinin işlevsel yükü, bu unsurun eksiltilebileceğini öne süren görüşler tarafından ihmal edilmiş ve *tamlayan eksiltisi*, *birinci ögesi düşmüş iyelik öbeği*, *tamlayanı düşmüş ad tamlaması*, *örtülü iyelik grubu*, *tamlayansız iyelik öbeği*, gibi kavramlar ileri sürülerek durum, biçimsel bir bakış açısıyla izah edilmeye çalışılmıştır.⁴

² İyelik öbeği, yardımcı unsur, ana unsur dizilişi; yardımcı unsurun ilgi hâlinde, ana unsurun kendisinden önceki isim unsuruna bir gönderim tesis eden iyelik ekiyle bağlanmış olması gibi temel yapısal özellikleri sebebiyle bazı kaynaklarda ayrı bir adla değil *isim tamlaması* çatısı altında sunulur.

³ Metinde yer alan dile ilişkin birimler, metnin anlamına doğrudan bir katkı sağlarken dil kullanıcısı, en az çaba ilkesi (least effort) gereği iletişimden söylenmek istenen; en kısa yoldan, gereksiz kullanımlardan kaçınarak vermesi amaçlar ve *eksiltiye* başvurur. Aynı zamanda bir gönderim ve bağdaşıklık unsuru olan eksiltide; derin yapıda bırakılan unsurların tamamı, cümle ve metin düzeyinde eksiltinin yer aldığı ifadede önceki kısımdan, kullanımbilim düzeyinde ise içinde bulunulan durumdan çıkarılabilir (Külebi, 1990:123). Bu yolla metinde daha güçlü, estetik bir anlatıma ulaşılır. Bir metinde eksiltiye başvurulmadığı takdirde birtakım unsurlar metinde gereksiz yere tekrar edilmiş, anlatım da uzamış olur.

⁴ Ergin'e göre *iyelik ekleri eklendikleri kelime dışında bir şahıs ifade ettikleri için iyelik grubunun yalnız tamlanan unsuru da grubun yerini tutabilir*. Bu yüzden tamlayan görevindeki şahıs zamirinin kullanılmadığı durumları da iyelik öbeği içerisinde değerlendirir (Ergin, 1993: 361). Şimşek, Türkçede *ad takımı* ve *adıl takımı* olmak üzere iki tür *iyelik öbeğinden* bahseder ve iyelik ekinden dolayı *adıl takımlarında* belirtenin kullanılmayabileceğini söyler (Şimşek, 1997: 345). Hengirmen, adl tamlamalarında genellikle ben ve biz adlarının kullanılmadığını ifade eder (Hengirmen, 1998: 157). Bilgin, tamlayanı düşmüş belirtili ad tamlaması başlığı altında verdiği örneklerle şahıs zamiri olan yardımcı unsurun düşürülebileceğini, biçimsel olarak tamlamadan bahsedilemese bile anlatım açısından tamlamanın işlevinin sürdüğünü ileri sürer. (Bilgin, 2002: 192). Erkul, *iyelik eklerinin eklendikleri kelime dışında bir kişiyi karşıladıklarında tamlanan, grubun yerini tutabilir* (Erkul, 2004: 9) ifadesiyle iyelik eki almış bir isim unsurunun aynı zamanda bir sözcük öbeğiyle eş değer olduğunu dile getirir. Coşkun'a göre tamlayanı zamir olan tamlamalarda söyleyişte kolaylığı sağlamak amacıyla tamlayan sıkça düşürülür (Coşkun, 2005: 71). Tamlayanı *şahıs zamiri* ile kurulan isim tamlamalarında tamlayanın silinip silinmeyeceğinin anlama bağlı olarak belirlendiğini söylemesine rağmen Koreli, Sülüoğlu ve Günay; tek bir kişinin sahip oldukları arasında bir tercih yapılmasının beklendiği durumlarda iyelik grubunun *tamlayanı düşmüş ad tamlamasına* dönüştüğünü söylerler (Koreli vd. 2007:74). İsim tamlamalarının yapısı bakımından tasnif ettiği çalışmasında Demir, *eksiltili isim tamlamaları* alt başlığıyla isim tamlamalarının ilgi hâlindeki

Metni oluşturan her unsur, içinde bulunduğu yapı içerisinde, metin de onu oluşturan unsurların tamamı düşünüldüğünde idrak edilir. Her anlamda bir bütünlük arz etmesi beklenen metnin anlaşılmasında, sadece biçimsel temellere oturtulmuş, anlam ve işlevin dışarıda bırakıldığı her izah, eksik kalacaktır.

Anlamdan sıyrılmış biçimsel bir anlayış, metindeki birtakım unsurların eksiltilebileceğini öne sürse de bağlam⁵, metinde dil kullanıcısının inşa etmek istediği anlam paralelinde birtakım zorunlu unsurların da belirleyicisidir. *İyelik ekinin* bir gönderim ilişkisiyle bağlandığı *şahıs zamirinin* metinde yer alıp almaması, anlatıcının metne yükleyeceği anlamsal değerle şekillenir. Bu çalışmada iyelik öbeklerinde yer alan şahıs zamirlerinin metne kazandırdığı işlevler gereği eksiltilebilir olmadığı, bir şahıs zamirine gönderimde bulunan iyelik ekli isim unsurlarının da tek başına iyelik öbeği olarak düşünülemediği örnek cümlelerden hareketle izah edilmeye çalışılmıştır.

1. İyelik Öbeklerinde Şahıs Zamirlerinin Metne Katkısı

Aynı işlevde birimlerin bir ifadede yer alıyor olması Türkçenin yapısıyla ilişkilendirilemez. Dolayısıyla isim görevli bir sözcüğe getirilen iyelik eki, metne kişi bilgisinin dışında katkı sunmayan şahıs zamirinin iyelik ekli bir isim unsurunun tamlayıcısı olarak kullanımını gereksiz kılar.⁶ Metinde yüzey yapıda bulunan her bir unsurun bir işlevi, anlatıcının onu

ögesinin -bilhassa bu öge zamir ise- çoğu kez düşürülebileceğini ifade eder (Demir, 2007: 43). Dilidüzgün, *iyelik öbekleri* ya da diğer adıyla *adıl tamlamalarında* tamlananı oluşturan adın iyelik eki alması sebebiyle tamlayanın düşürüldüğünü söyler (Dilidüzgün, 2008: 253). Özkan ve Sevinçli de *iyelik eklerini taşıyan ve tamlayanı düşmüş her kelime tek başına bir isim tamlamasının yerini tutar* diyerek iyelik eki olan bir isim unsurunu tamlayanı eksiltilmiş bir iyelik öbeği olarak değerlendirirler (Özkan ve Sevinçli, 2009: 18). Parlak, *tamlayan eksiltisi* ile ilgili açtığı başlıkta tamlayanı zamir olan bir örneğe yer verir (Parlak, 2009: 288). *İyelik öbeklerinde tamlayanın zorunlu olmadıkça yüzey yapıya çıkmadığını, derin yapıda bırakıldığını* ifade eden Üstünova, iyelik öbeklerinde şahıs zamiri olan tamlayan unsuru çoğunlukla eksiltildiği için geriye kalan kelime ya da kelime grubunu *birinci ögesi düşmüş iyelik öbeği* olarak değerlendirir (Üstünova, 2010: 73). Karaağaç, *tamlayansız iyelik öbeği* başlığı altında değerlendirdiği kelime gruplarının ikinci ögesinde kişi göstergesi olduğundan ilk ögenin kolayca eksiltilebileceğini dile getirir (Karaağaç, 2011: 214). İyelik ekleriyle kurulu kelime gruplarında yazılmasa da bir kişi zamiri bulunduğunu söyleyen Altun, *önerilen kelime grupları* başlığında *örtülü iyelik grubundan* bahseder (Altun, 2011: 22). Balyemez, Dede Korkut kitabında en sık yapılan eksiltiiler arasında *özne* ve *tamlayan eksiltisi* olduğunu özellikle de tamlayanın zamir olduğu durumlarda *tamlayan eksiltisi* ile karşılaşıldığını ifade eder (Balyemez, 2011: 145). Aydın, özel bir nedeni yoksa tamlayanı zamirlerle kurulan *iyelik öbeklerinde* tamlayanın derin yapıda bırakılması gerektiğinden aksi hâlde gereksiz tekrarlar bir anlatımın bozulacağından bahseder (Aydın, 2012: 174).

⁵ Metnin oluşumunda payı olan dil içi ve dil dışı bütün etkenlerin oluşturduğu bütüne "bağlam" adı verilir. Metnin dışında yer alan dil dışı ögeler, "dil-dışı bağlam"ı (context of situation); metinde yer alan dilsel birimler ise "dil içi bağlam"ı (co-text) oluşturur.

⁶ İyelik ekleri ile şahıs zamirleri arasında işlevsel ortaklık da tesadüfi değildir. Bu noktada eklerin kökenine dair birtakım yorumlar; unsurların müşterek işlevlerinin, benzerliklerinin de açıklayıcısı olacaktır. Eklerin kökenine dair tartışmalar, iki görüş etrafında şekillenir: Birincisi dillerin başlangıçta eksiz olduğunu, çoğu ekin zamanla yardımcı rollere soyunan tek heceli kök-kelimelerden oluştuğunu iddia eden *bitişim (agglutination) teorisi*; ikincisi ise eklerin tek sesli morfemlerin birbirleriyle kaynaşması yoluyla oluştuğunu ileri süren *kaynaşma (fusion) teorisi*dir. Türkçede eklerin kelime köklerinden çok rahat ayrılması, çoğunun iki ya da üç fonemli olup eski devirlerin kök kelimelerini andırması gibi özellikler, bugün kullanılan eklerin kökenini, *bitişim teorisine* yaklaştırır (Kuznetsov, 1997: 198). Adın karşıladığı varlığın bir şahsa veya nesneye ait olduğunu belirten *iyelik ekleri*, şahıs zamirleri ile benzerlikleri dikkate alındığında eklerin temelde bir kelime kökünden ortaya çıktığı görüşüne paralel *zamirlerin ekleşmiş biçimleri* olarak değerlendirilir. İyelik eklerinin kökeni sorununun büyük ilgi gördüğünden bahseden *Serebrennikov* ve *Gadjjeva*; iyelik eklerinin *şahıs zamirlerinin zayıflamış biçimleri* olduğu bilgisini paylaştıktan sonra A. M. Şerbak'ın *Türk Yazı Dillerinin Karşılaştırmalı Şekil Bilgisi Üzerine Denemeler* adlı eserindeki iyelik ekleri ile ilgili yorumuna

kullanıyor olmasının bir sebebi vardır. Bu sebeple sözcük öbeklerinde şahıs zamirlerinin kullanımı da anlatıcının tasarrufu ile gerçekleşip niyetine hizmet ediyor olmalıdır.

1.1. Şahıs Zamirlerinin İyelik Öbeklerinde Karşılaştırma ve Pekiştirme İşleviyle Kullanımı

İyelik öbekleri hakkında ilgili kaynaklarda tamlayan görevinde kullanılan şahıs zamirinin kelime grubunun bir üyesi olarak metne kattığı anlam ile aynı şahıs zamirinin bu tür yapılarda yer almadığında bağlamda oluşan anlam gözden kaçırılmaktadır. Şahıs zamiri kullanıldığında aynı türden varlığa sahip olan kişilerin sahip oldukları bu varlıklar üzerinden yapılan bir *karşılaştırma*, *pekiştirme* ya da *yeni bir bilginin sunumu* (Taylan, 1986: 212); şahıs zamiri kullanılmadığında “iyelik eki vasıtasıyla gönderimde bulunan kişinin sahip olduğu diğer varlıklar ya da nesnelere arasında yaptığı bir karşılaştırma” (Koreli, Sülüşoğlu, Günay, 2007: 69, 70) söz konusudur. Buna göre tamlayanın kullanıldığı ve kullanılmadığı durumlarda bir anlam farklılığı ortaya çıkarken tercih edilen anlama göre şahıs zamiri olan tamlayan unsura, ifadede yer verilmekte ya da verilmemektedir.

İyelik öbeğinde “benim, senin, onun, bizim, sizin, onların” sözcüklerinin işlevlerinden biri, tamlayanlar arasında bir *karşıtlıktan* bahsetmektir.

Bizim geleneğimizde büyüklerin eli öpülür.

Bizim geleneğimiz iyelik öbeğinde *biz* zamirinin cümleye katkısı, metnin sunduğu bağlama göre bir *geleneğe* sahip olanlar arasındaki farklılığı ortaya koymak ve bu farklılığı daha belirgin kılarak okuyucunun zihninde güçlü bir tesir inşa etmek olmalıdır. *Biz* zamirine başvurulmadığı takdirde okuyucunun zihninde karşılaştırma ve vurgu işlevi aynı düzeyde gerçekleşmeyecektir.

İyelik öbeklerinde şahıs zamirlerinin bağlama göre bir *pekiştirme* işlevinden de söz edilebilir.

Şu gördüğünüz yerler hep *benim* dedemindi.

Ben zamirinin iyelik öbeklerinde yer aldığı ya da almadığı iki durumla karşılaşılabılır. Anlatıcının bu tasarrufu onun niyeti ile ilgilidir. *Dedem* kelimesinin almış olduğu iyelik eki, bir gönderim unsuru olarak şahıs zamirinin cümlede bulunmasını gereksiz kılar fakat başka bir anlam ifadeye yüklenmek istendiğinde *şahıs zamiri* devreye girer. *Ben* zamiri ile cümleye yeni bir duygu değeri katılmış, iyelik ekinin gönderimde bulunduğu unsur kuvvetlenerek metinde yer almıştır. Eksiltelen bir unsur, yüzey yapıda yer aldığı anda bu türden bir anlam değişimine yol açmaz.

Yüzüme bakıp sadece *senin* kitabın mı kayboldu burada diye sordu.

Senin kitabın iyelik öbeği, kitabı kaybolanın *sen* zamirinin gönderimde bulunduğu kişi mi yoksa başkaları da var mı anlamının kazandırılmasını sağlamıştır. *Sen* zamiri kullanılmadığında bahsi geçen kişiye ait varlıklar üzerinden bir sorgulama yapılır ve mevcut kişinin kitabının yanında başka kaybolan eşyasının olup olmadığı öğrenilmek istenir.

Bana en çok *senin* söylediklerin dokundu.

yer verirler. Buna göre *iyelik ekleri isim bildirme belirtilerinden bu bildirme belirtileri ise şahıs ve şahıs-işaret zamirlerinden meydana gelmiştir* (Serebrennikov-Gadjieva, çev. Hacıyev ve Öner, 2011: 93). İyelik eklerinin şahıs zamirlerinin zamanla eke evrilmiş halleri olduğu düşünüldüğünde aynı işleve sahip bu iki ögenin bir arada aynı yapı içerisinde yer alması beklenmemelidir.

Sen zamiri, tamamlayıcı bir unsur olarak metinde yer aldığı metne yüklenen anlam, *söyleyenler arasında bir başkasının değil senin söylediklerin* yorumunu beraberinde taşır. Ayrıca *sen* zamiri ile kişi, okuyan ya da dinleyicinin odağına tekrar güçlü bir şekilde yerleştirilmiş olur. *Sen* zamirinin kullanılmadığı durumda metinde bahsedilen kişinin hâl, hareket ya da davranışları vs.den ziyade *söylediklerinden* duyulan rahatsızlık dile getirilmiş olur.

İyelik öbeklerinde şahıs zamirleri, aynı zamanda bir *art gönderim* ögesidir ve gönderimde bulunulan unsurun bütün anlam yükünü bünyesinde taşıyarak okuyucu/dinleyicinin dikkatini yeniden şahsa odaklar.

Hiçbir yere gitmek istemedim. *Senin* Ali'n olmayı her şeye tercih ettim.

Zamirlerin *gönderim* değerinden de faydalanmak isteyen anlatıcı, *şahıs zamirini* yardımcı unsur olarak kullanmış; gönderimde bulunulan unsur ya da unsurlar, zamirin cümlede taşıdığı anlam yüküyle yeniden metinde yer almıştır. Böylece bir bağdaşıklık unsuru olan zamir aracılığı ile kişi, okuyucu ya da dinleyicinin odağına daha güçlü bir şekilde girmiştir. *Sen* zamiri, metnin sunduğu bağlam itibari ile içi doldurulmuş, bahsedilen kişinin bütün özelliklerini taşır hâlde metinde yer almıştır. Böylece ifadede yer bulan *tercihin* sebebi de *sen* zamiri ile metne yüklenmiş olur.

Birtakım iyelik öbekleri kalıplaşır ve bünyesindeki zamir ile daimi bir hâl alır.

Bu olaya bir de *benim* gözümünden bak.

Ben zamiri, *göz* ismini tamamlayan bir yardımcı unsur olarak kullanılmış ve “bir şeye birinin gözünden bakmak” şeklinde bir ifadenin zorunlu bir unsuru hâline gelmiştir. Bu yüzden birtakım kalıp ifadelerde de tamlayıcı unsur olarak görevli *şahıs zamiri* eksiltilebilecek bir unsur olarak düşünülemez. “Bu olaya bir de gözümünden bak.” şeklinde oluşturulmuş bir cümle doğru olarak değerlendirilmeyeceğinden *ben*, anlatıcının inisiyatifiyle metne yerleştirilen ya da düşürülen bir unsur değildir.

1.2. Şahıs Zamirlerinin İyelik Öbeklerinde Anlam Kapalılığının Önüne Geçmek Amacıyla Kullanımı

Anlatıcı, metinde bağın zayıfladığı, okuyucu ya da dinleyici tarafından bağlamın yetersiz kalacağı, bir belirsizliğin oluşabileceğini düşündüğü durumlarda da şahıs zamiri, bir isim unsurunun tamamlayıcısı olarak metinde yer alır. Böylece iyelik gruplarında şahıs zamiri; iyelik ekine rağmen kullanıldığı *pekiştirme*, *karşılaştırma* işlevlerinin dışında metnin akışında okuyucuya yardımcı olan, birtakım anlam bulanıklıklarının önüne geçerek metnin bütünlüğüne hizmet eden bir unsur olarak da değerlendirilebilir. Bu itibarla *sen*, *o* ve *onlar* zamirleri ile ilgili iyelik eklerinin kullanıldığı durumlarda bağlamla ilişkili şahıs zamirlerinin kullanımı okuyucuya yardımcı olur.

Kapıya doğru yürürken *onların* başına gelecekleri düşünmeye başladı.

Bağlamın yeterli bilgiyi sunmayıp gönderimsel bağın zayıflaması hâlinde *onlar* zamirinin metinde yer almaması dinleyen ya da okuyanı zihinsel olarak bir belirsizliğe itebilir. Bu durumda zamirin yardımcı unsur olarak metinde yer alması bir zorunluluktur. Anlatıcının *kendisinin* başına mı yoksa metinde bahsi geçen diğer kişilerin (*onlar*) başına mı bir şeylerin geleceğini ifade ettiği, okuyucu/dinleyici tarafından idrak edilemeyebilir. Anlatımdaki bu kapalılık, şahıs zamirinin zorunlu bir unsur olarak metne dâhil edilmesini gerekli kılar.

İyelik öbeklerinde zamirin görev yükünü ortaya koyan durumlardan biri de *o* ve *onlar* zamirlerinin kullanımıyla ilgilidir. Sahip olan(lar)la sahip olunan(lar)ın bilgisinin verildiği bu sözcük öbeklerinde bir kişinin sahip olduğu şey ya da şeyler, birçok kişinin sahip

olduğu şey ya da şeyler bilgisi verilirken sadece iyelikli isim unsuru, üçüncü şahıslarda yetersiz kalır (Kaçalın, 2002: 146).

İşçiler gecelerini gündüzlerine katmış, durmadan çalışmışlardı. Biraz da *onların desteğiyle* ayakta kalabilmişti bu fabrika.

Destek sözcüğüne getirilen iyelik eki, gönderim ilişkisi ile *sahip olan* ya da *sahip olanlara* bağlıdır ve *desteği* sözcüğü, *o* ya da *onlar* zamirlerinden biriyle metin bağlamı doğrultusunda tamamlanmalıdır. Buna göre *işçiler* sözcüğü ile uyumlu *onlar* sözcüğü bir tamlayıcı unsur olarak bu ifadede yer almalı ve anlama ilişkin doğacak bir kapalılığın önüne geçilmelidir.

2. Şahıs Zamirinin Tamlayan Olarak Kullanılamayacağı Hâller

İyelik eki, ismi sahiplik ilgisi ile bir şahsa/varlığa bağlayan⁷ bir gönderim unsurudur. Bu yüzden farklı bir görevle metinde yer almadığı sürece şahıs zamirlerinin iyelikli bir isim unsurunun tamlayıcısı olarak cümlede yer alması beklenmez.

Sana “Kardeşimsin.” diyecektim.

Kardeşim kelimesinde yer alan iyelik eki, gönderimle metin içi bir unsura işaret ettiği gibi şahıs zamirinin farklı anlamsal katkılara ihtiyaç duyulmadığı sürece tamlayıcı bir unsur olarak kullanılmasını gereksiz kılar. Böyle bir durumda öne çıkarılan iyelikli isim unsurudur.

İyelik öbekleri ile ilgili değerlendirmelerde tamlayan olan şahıs zamirinin düşürülebileceği bilgisi verildikten sonra geriye kalan iyelikli isim unsuru da tamlayanı eksiltilmiş bir iyelik öbeği olarak değerlendirilmeye devam edilir. Sözcük öbeğini oluşturan unsurlar mutlak surette yüzey yapıda bulunmalı, bir öbek yapısına sahip olmayan isim unsuru, sözcük öbeği olarak adlandırılmamalıdır. Bu yüzden iyelik ekli bir isim unsurunu bir sözcük öbeği olarak adlandırmak yapısal olarak doğru gözükmemektedir. Bununla birlikte eksiltide düşürülen unsur, yeniden yüzey yapıya taşındığında ortaya çıkan ifade eskisinden anlamca herhangi bir farklılık arz etmemelidir. İyelik öbeklerinde zamirin kullanılmadığı durumlarda ortaya çıkan anlamsal fark, tamlayanın eksiltilemeyeceğinin bir kanıtıdır.

Yüzümü yıkamadan sofraya oturmam.

“Yüzümü” sözcüğünde iyelik eki, bir art gönderim unsuru olarak kullanılmış ve isim unsuru ile bir şahsı, sahiplik anlam ilgisiyle birbirine bağlamıştır. Bu ifadede iyelik ekinde hareketle tek bir kelimedenden oluşmasına rağmen bir iyelik öbeğinden ve onun eksiltilmiş tamlayanından bahsetmek doğru değildir. Ayrıca eksiltide düşürülen unsur yeniden yüzey yapıya taşındığında ifade, kullanılabilir olmalıdır. “Benim yüzümü yıkamadan sofraya oturmam.” cümlesi bu anlamda doğru bir cümle değildir.

Dişlerini fırçaladıysan yatabilirsin.

Sen zamiri *dişlerini* sözcüğünü tamamlayan bir unsur olarak kullanıldığında “*Senin dişlerini fırçaladın.*” şeklinde hatalı bir ifadeyle karşılaşılır. Aynı şekilde “*Senin kitabını okudun.*” “*Bizim annemize sorduk.*” gibi benzer örneklerde de iyelik ekli isim unsurlarının ayrıca tamlayan olarak bir şahıs zamirini alamamaktadır. Dolayısıyla bazı iyelik ekli isim unsurlarına tamlayan olarak şahıs zamirinin getirilmesi dil bilimsel değildir.

⁷ Birinci teklik ve çokluk iyelik ekleri ben/sen biz/siz şahıs zamirleriyle ilişkili iken üçüncü teklik ve çokluk iyelik ekleri, o/onlar zamirleri ile gönderim ilişkisi kurarlar ki bunlar bağlama göre birer şahıs zamiri olabileceği gibi işaret zamiri de olabilirler.

Aman Allah'ım, eli çabuk, eli sıkı, eli uzun, başıbozuk, aklına koymak, aklından çıkarmak, türünden iyelik ekli kalıplaşmış kullanımlarda da yapıyı tamamlayan düşürülmüş bir şahıs zamirinden bahsedilemez.

Böyle *eli sıkı* adam görmedim.

Eksiltelen unsur tekrar yüzey yapıda kullanıldığında ortaya çıkan yapı, dil bilgisel olmalıdır. Yukarıdaki cümlede *onun* zamiri kullanıldığında “Böyle onun eli sıkı adam görmedim.” şeklinde kusurlu bir kullanım ortaya çıkar. Bu da iyelik eki kullanıldığında ilgili şahıs zamirinin eksiltilebileceği bilgisinin doğru olmadığını ortaya koyar.

Sonuç

Muhtelif kaynaklarda iyelik öbeklerinin tamlayanı olan şahıs zamiri, çoğu zaman derin yapıda bırakılabilen bir unsur olarak değerlendirilmiştir. Oysaki iyelik öbeklerinde yer alan şahıs zamirlerinin öbeğin isim görevli ana unsurundaki iyelik ekinin gönderimde bulunduğu bir öge olmaktan öte bir değeri vardır. Anlatıcının niyetine bağlı olarak ortaya çıkan iyelik öbeklerindeki şahıs zamirlerinin işlevi, onlar yapıdan kaldırıldığında sürdürülebilir değildir. Nitekim *şahıs zamiri*, iyelik ekli bir isim unsurunun tamlayanı olarak kullanıldığında vurgu işlevinin yanında “bir varlığa sahip olan kişilerin sahip olduğu varlıklar arasında bir karşılaştırma” anlamını ifadeye yükler. İyelik ekini almış bir isim unsuru, şahıs zamiri ile tamamlanmadığında ise *iyelik eki* vasıtasıyla gönderimde bulunulan kişinin sahip olduğu varlıklar ile ilgili bir “karşılaştırma”nın ifadeye yansıdığı gözlemlenir.

İyelik eki; bir şahıs zamirinin tamlayan olarak kullanımını, gönderimde bulunduğu unsurun ifadede yer almasını metnin anlamıyla ilişkili vurgu, karşılaştırma gibi işlevlerin dışında bir katkı sunmadığı sürece gereksiz kılar. Bu itibarla *iyelik öbeği*, *adıl tamlaması* gibi adlarla anılan sözcük öbekleri ile ilgili bilgi verilirken şahıs zamirlerinin yapıya kattığı işlevsel değerler dikkate alınmalı, bu tür yapılarda bir tamlayan eksiltisinden bahsedilmemelidir.

Şahıs zamirlerinin, teklik ikinci ve üçüncü şahıslara ait iyelik eklerinin gönderimde bulunduğu şahıs ile ilgili okuyucuda oluşabilecek tereddütleri ortadan kaldıran, metinde sürekliliği tesis eden bir yanı da vardır. İyelik öbeklerinde bir gönderim unsuru olan *şahıs zamirleri*, anlatıcının metindeki kişiye dayalı muhtemel kapalılıkları ortadan kaldırmak için zorunlu olarak başvurduğu kelimeler olur.

İyelik öbeklerinde şahıs zamirlerinin bir başka işlevi de bir bağdaşıklık unsuru olan zamirin gönderime ilişkin vasıflarının öne çıkarıldığı durumlardır. Şahıs zamirinin gönderim özelliği ile metinde bahsi geçen kişinin bütün özellikleri yeniden okuyucu ya da dinleyicinin zihninde canlanır.

İyelik öbekleri, birtakım kalıplaşmış ifadelerde de yer alabilir. Böyle bir durumda da şahıs zamiri eksiltilebilen bir unsur olarak görülmemeli ayrıca iyelik ekli isim unsurlarının bulunduğu birtakım kelime gruplarında iyelik ekinin gereksiz kıldığı şahıs zamiri, düşürülen bir unsur olarak değerlendirilmemelidir.

Türk dil bilgisi ile yazılmış kimi kaynaklarda da şahıs zamirlerinin yardımcı unsur olduğu sözcük öbeklerinden *iyelik grubu* ya da *isim tamlaması* adı altında bahsedilmiş bununla birlikte diğer kaynaklarda olduğu gibi şahıs zamirlerinin eksiltilebileceği bilgisine yer verilmemiştir. Bu kaynaklarda iyelik öbeğinde tamlayan unsuru olarak kullanılan şahıs zamirlerinin cümlelerde bağlama kattığı anlamsal yüke vurgu yapılmamış olması söylenebilecek bir başka bir eksiklik olarak gözükmektedir.

Kaynakça

- Altun, M. (2011). *Türkçede Kelime Grupları Çözümlemeleri*. İstanbul: MVT Yayıncılık.
- Aydın, H. (2012). Dilde Sıfır Birim ve Sıfır Biçimbirimin Kullanımı, *Turkish Studies*, 7 (2), 169-181.
- Balyemez, S. (2011). *Dede Korkut Hikâyeleri'nin Metin Dil Bilimsel Yapısı*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Bilgin, M. (2002). *Anlamdan Anlatıma Türkçemiz*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Çakır, U. (2007). *Türkiye Türkçesinde Kalıplaşmış Eksiltili Yapılar*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Coşkun, E. (2005). *İlköğretim Öğrencilerinin Öyküleyici Anlatımlarında Bağdaşıklık, Tutarlılık ve Metin Elementleri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Demir, C. (2007). Türkiye Türkçesi Gramerlerinde İsim Tamlaması Sorunu ve Bir Tasnif Denemesi. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 7 (1), 27-54.
- Dilidüzgün, Ş. (2008). *Türkçe Öğretiminde Metindilbilimsel Bir Yaklaşım*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Erkul, R. (2004). *Cümle ve Metin Bilgisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Ergin, M. (1993). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım Yayım Dağıtım.
- Hengirmen, M. (1998). *Türkçe Temel Dilbilgisi*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Kaçalin, M. S. (2002). İyelik Tamlamasında Çokluk Üçüncü Kişi Sorunu. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi K. T. M. Ü. Yayınları, 142-146.
- Karaağaç, G. (2011). *Türkçenin Söz Dizimi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Koreli, Z. D.; Sülüoğlu, B; Günay, V. D. (2007). Tamlayanı Kişi Adıyla Kurulan Ad Tamlamalarında Tamlayanın ve İyelik Ekinin Taşıdığı Anlamın Sorgulanması. *Dilbilim Araştırmaları*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 67-76.
- Kuznetsov, P. İ. (1997). Türkiye Türkçesinin Morfoetimolojisine Dair. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, Ankara: TDK Yayınları, 193-262.
- Külebi, O. (1990). Türkçede Eksilti Tümceleri. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (1-2), 117-137.
- Özkan, M. ve Sevinçli, V. (2009). *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*, İstanbul: Akademik Kitaplar.
- Parlak, H. (2009). *Kutadgu Bilig'in Metindilbilimsel Yapısı*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Serebrennikov, B. A.; Gadjeva, N. Z. (2011). *Türk Yazı Dillerinin Karşılaştırmalı Tarihi Grameri*, (çev. Hacıyev, T.; Öner, M.), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Şimşek, R. (1997). *Türkçe Sözdizimi*, Trabzon: Kuzey Gazetecilik Matbaacılık.
- Taylan, E. E. (1986). Prominal Versus Zero Representation or Anaphore in Turkish, *In Studies in Turkish Linguistics*, D. I. Slobin and K. Zimmer (eds). John Benjamins, 209-232.
- Üstünova, K. (2002). *Dil Yazıları*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Üstünova, K. (2010). *Dil Bilgisi Sorunları*, İstanbul: Kesit Yayınları.